

Damir Zlatar Frey, kazališni redatelj i pisac, o sebi, o nama, o čovjeku u novim vremenima kazališta i izvan njega

STRAŠAN RAT SE VODI OKO NAS, SVIJET STREMI JEDINSTVU RAZLIČITOSTI I BORI SE S MASAMA KOJE TO NE PRIHVAĆAJU

Dramski i operni redatelj, koreograf, pisac Damir Zlatar Frey otkriva svoje životne porube na kojima su stasala njegova brojna djela kako dramska, tako i književna. Umjetnost je za njega iscjeljujući proces samopropitivanja, otkrivanja, prihvaćanja i konačnog spoznavanja. Vrata svoje umjetnosti ostavlja otvorenim, svima dajući hrabar primjer osobnog puta na kojem je unatoč brojnim teškoćama pronašao i slijedio pukotine svjetla u kojima danas stanuje. Posljednjih nekoliko godina uz kazalište posvetio se i pisanju pa je autor nekoliko uspješnih romana - »Kristalni kardinal«, »Mama Medeya«, »Stanzia Grande«, »Istarska Lady Macbeth«, a trenutačno piše i novo djelo. Dobitnik je mnogih priznanja, među kojima se ističu: odličje predsjednika Republike Hrvatske za doprinos u kulturi Red Danice hrvatske s likom Marka Marulića, Marulova nagrada, Nagrada hrvatskoga glumišta, Prešernova nagrada, Zupančičeva nagrada, Nagrada grada Ljubljane te Borštnikova nagrada. Posebno je zaslužan i za kazališni doprinos kao osnivač Ljubljanske Koreodrame, te festivala komornog teatra Zlatni lav koji će sljedeće godine proslaviti visoku 25. obljetnicu. Prije tri godine pokrenuo je i Dramski studio Umag te se bavi pedagoškim radom koji je ove godine prvi put stao pred festivalsku publiku predstavom »Svinje«.

Nedavno ste zatvorili ovogodišnji 24. festival komornog teatra Zlatni lav. Na čemu je bio naglasak ove godine? Kakvi su dojmovi? Novost je i što ga je otvorila nagradena predstava »Svinje« koju je izveo Dramski studio Umag u vašoj klasi, a čiji ste ujedno i pokretač.

Zlatni lav se ove festivalske sezone okitio četirima vrhunskim monodramama i s nekoliko duodrama. Željeli smo u srcu festivala inaugurirati monodramu, kraljicu komornog kazališta, što nam je sudeći po odazivu publike i javnosti u potpunosti uspjelo. Dvije duodrame i četiri monodrame, različite i po temama, ali i načinu izvedbe, ove su godine publiku natjerali na duboko promišljanje. Festival je počeo predstavom dramskog studija Umag »Svinje«, dramatičara Tomislava Zajeca, te u izvedbi Catherine Vižintin i Luane Kličić, nastavljen je predstavom »Nema putne«, koprodukcijom Radio teatra i Srpskog narodnog vijeća u Zagrebu i izvedbi Nikole Nedića i Nike Barišić, a gledali smo i »Francamente«, autorski projekt Petre B. Blašković, u koprodukciji INK-a Pula i Zajednice Talijana iz Pule, »Mulej«, autorski projekt Anice Petrović, mlade glumice iz Novoga Sada, predstavu »Sea wall« Gledališća Koper u izvedbi Franciska Borkija i režiji Borisa Cavazze te »Vse sijajne stvari« Slovenskog narodnog gledališća Drama Ljubljana, u režiji Nataše Barbare Gračner i izvedbi Uroša Fürsta.

Žiri, u sastavu Slavica Renko i Tarita Štokovac, članice, i predsjednica Mirna Farkaš Salamoni, ove je godine imao izuzetno težak zadatak, valjalo se svaka predstava i nijanse su odlučivale. Odluke su bile sljedeće - Grand Prix festivala nije dodijeljen, a tri ravnopravne nagrade Zlatni lav dobili su predstava »Vse sijajne stvari«, u kojoj je glumac Uroš Fürst

progovorio o mentalnom zdravlju, glumac Nikola Nedić za ulogu Sineka u nostalgичnoj predstavi »Nema putne«, te predstava »Svinje« dramskog studija Umag koja je prema ocjeni publike bila najbolja predstava festivala.

Pomaknuta dramska igra

Sljedeće godine proslaviti ćete i okruglu obljetnicu, 25 godina života festivala koji nije komercijalne naravi. To je lijep uspjeh. Kroz kakve ste faze prolazili, što je formula uspjeha?

Umaški dramski studio djeluje već pune tri godine i prva generacija je na putu u svoju završnu godinu. Njihova glumačka zrelost do sada je kupila same hvalospjeve

i stigao je trenutak za promociju tog rada. Čija bi scena bila podatnija od festivalske, ne treba puno dvojiti. »Svinje« Tomislava Zajeca su tekst koji nam je odgovarao iz više aspekata, komoran je i omogućava apotekarski studijski rad s glumcima, moderan i subverzivan, što odgovara mladim naraštajima, a i jako dobro komunicira s publikom. Na nekim je mjestima gotovo buntovan pa je izazovan u odnosu dinamike naglih promjena i dramaturških lukova unutar likova i cjeline, a da ne govorim o tome kako je ovaj tekst fenomenalna platforma za rad glumaca s maskom i svakako vrlo teškom kazališnom formom kao što je groteska. Tražio sam tekst koji izaziva mlade stvaraoce na pomaknuto dramsku igru i našao ga u Zajčevim »Svinjama«, koje predstavljaju potpuno posebno mjesto unutar nove hrvatske drame. Želja mi je mlade upoznati s klasikom i motivirati ih da pronalaze i kreiraju nove ključeve za ulazak u te dramske oblike, kao i naravno izgraditi odgovoran odnos do mlade hrvatske, ili recimo talijanske komorne drame koje ne susrećemo često na kazališnim daskama.

Geografski ste odabrali vrlo zanimljivo područje za život i djelovanje. Čini se kako je za potpuno uvijek potrebno »trojstvo« pa se i ovaj put formula pokazala zanimljivom u konceptu rada na razmeđu između triju država? Što je bilo presudno?

Nema tu ničeg teatralnog. Tražio sam nebesku ljepotu i mir. Dozlogrdile su mi gužve, tramvaji, autobusi, raznorazna čekanja u kolonama, razmišljanja u kolonama i reagiranja

Režija i pisanje

Iz vaše perspektive svestranog umjetnika, koliko se razlikuju ili koliko su slični režija i pisanje?

U teatru je često potrebno puno ljudi na koje trebaš znati prenijeti svoju ideju da je onda glumci prenose do publike... U pisanju je kraljica stvaranja samoća. Slatka je i veličanstvena kao svijest o dijeljenju s kojim odrastamo u ljude. Kad pišeš, uvijek si sam sa svojim čitaocem, sastajete se i rastajete, no likovi koje stvaraš ostaju s tobom do samoukinuća poslije kojega ti odlaziš, a oni ostaju ovdje.

u kolonama. Kad sam je našao u svom rajskom vrtu, stao sam pred vratima i pitao se - što sad? Na to me je on pozvao da uđem. Od nje sam dobio pune košare poklona i donio sve znanje koje sam stekao. Živimo u simbiozi, a nadahnjujući se međusobno nastaju i novi plodovi. Najprije je nastao festival, iz njega dramski studio, a sad iz festivala pupa malo kazalište puno dobrih predstava.

Komorni teatar za učenje života

Uz vašu predstavu, kao domaćina na festivalu, ove su se godine okupile zanimljive glumačke skupine. Ukratko, što biste izdvojili?

Bilo je jako puno prijavljenih predstava za ovogodišnji festival i od svih njih ja sam izdvojio samo neke za repertoar 24. festivala. Izdvojeni su autentični kazališni radovi pa smatram sve njih već izdvojenima, posebno kreativnim, hrabrim i odlično artikuliranim, jednom riječju baš živim u kazališnim minijaturama.

Ovaj je festival komornog karaktera, pa time i istraživačkog karaktera. Smatrate li da se uz teatar može brže učiti život?

Za mene je važna činjenica što se festivalski program u proteklo vrijeme artikulirao uglavnom kao program istraživačkog kazališta ozbiljnih ljudskih tema u prošlom i sadašnjem vremenu, s nekim vrlo izoštranim pogledima budućeg kazališta. Zanimljivo je kako se koreodrama kao kazališna forma tu pokazala kao vrlo jasan vodič iz prošlosti kroz sadašnjost u intrigantnu budućnost kazališta. Otvorila su se pitanja što i kako s jezikom koji traži svoje novo mjesto do te mjere da se provjerava kroz gestu, pokret, udah, izdah, glas i riječ koja se lomi

u slogovima stvarajući nove puteve pričanja i novog razumijevanja ponutranjenih priča. Čovjeku je sve više dosta površnosti i tu je umaški festival Zlatni lav našao svoje mjesto isključujući banalnosti, svakojake površnosti i jeftine komercijalne kerefeke koje s glumom i ozbiljnim kazalištem teško pronalaze zajedničke interese. Najzanimljivija su nova čitanja i klasika koje smo imali priliku vidjeti na ovoj festivalskoj sceni. Uz dobro se kazalište može naravno naučiti puno toga o životu, može se senzibilizirati čovjeka do samoga sebe i do svakoga koji mu dolazi u susret u njegovom životu, može motivirati na dobra života i međusobnu sreću u dijeljenju stečenih osjećaja i znanja.

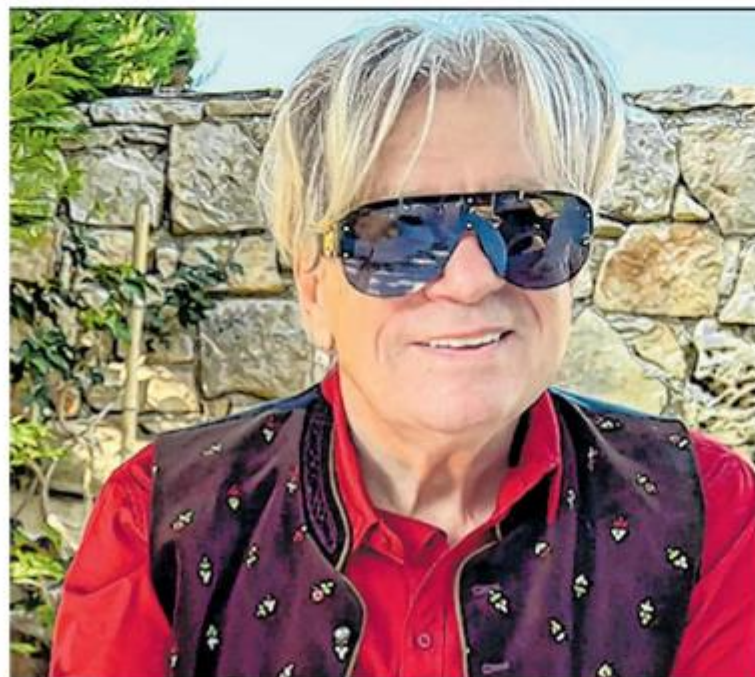
Vodite već nekoliko godina dramsku skupinu. Kakav je vaš odnos prema vašim učenicima, čemu ih želite poučiti?

Teško je reći što bih ih želio naučiti. To je gotovo nemoguće danas kad strojevi razgovaraju s ljudima i miješaju se u ljudske živote. Nastojim ih možda pripremiti da se lakše nose s izazovima i izravno pred njima provjeravam iskustva kroz koja sam prošao. Zapanjujuće je kad vidiš kako mnoga od tih znanja imaju snagu izgraditi umjetnike istraživače koji postaju snažni i važni instrumenti u njihovim mladim bićima. Nevjerojatna je sreća prepoznati da sistemi djeluju i promoviraju ljude u njihove bolje verzije. Možda sam im ja most u uzbudljiva kazališna iskustva. Mlade ljude nadahnjuje nešto autentično, a moje je kazalište uvijek nastojalo biti autentično i time je stvaralo nepremostive razlike i jaz s uspavanim formalnim akademskim dekadentnim i dosadnim kazalištem.

Pisao pisma samom sebi

Napicali ste nekoliko romana, od kojih je prvi bio »Kristalni kardinal« koji je čitateljstvo gotovo šokirao opisima bez zadržke. Prvi roman objavili ste u 60. godini. Što vas je odvelo peru, ili što je dovelo pero k vama?

Godinama sam pisao pisma samom sebi, napisao sam ih tisuće, ali osjetio sam kad je nastupio trenutak da pisma treba otposlati na nove adrese. Teme mojih pisama donosile su veliku sramotu i zbog toga sam se morao osamiti, nisam mogao dijeliti snagu usred centara moći. Shvatio sam kako sam sâm postao centar moći i zato mi je bila potrebna distanca od lice-mjernih maski da bih jasnije čuo samog sebe. Da sam ostao u masi, bio bih izložen, a to nije normalan način djelovanja i savladavanja svojih demona, u najmanju ruku imao sam mazoističke sklonosti. Sam sam se samo posjekao sjećanjima, ili sam možda morao spasiti nešto

Sve rjede boravam u realnosti koja je iz dana u dan utonula u sve dublju maglu

Ja, o radu na novom romanu, o slobodi i ljubavi

iz djetinjstva. Vjerojatno je to kad sam prvi put poželio neko drugo tijelo. Ljubav, bol i kazna spojili su se prilično na nezdrav način potucanja po svijetu... Nigdje i u nikom nije bio moj dom. Taj sam obrazac ponavljao na svakom uglu života.

Da me je netko tada bolje pogledao, sigurno bi vidio ono što se danas zove PTSP. Općenito u društvu nije bilo psihološkog razumijevanja koje bi mi ublažilo traumu. PTSP je duboko potresna bolest jer možete mirisati, kušati, osjećati i vidjeti sve kao da ponovo još jednom doživljavate sjećanje. Htio sam pisati vlastito svjedočanstvo jer su to počeli raditi oni koji me nisu ni površno poznavali. Nisam znao da je to tako opsežan posao za koji je neminovan zaklon. Poslije svega primjećujem kako okolina još uvijek ne razumije svoju snažnu izraženu mržnju prema osobama LGBTQ. Iako u svakoj časnoj kući, s obzirom da hrvatsko tradicionalno društvo još uvijek živi od časti i svojih mitova, doručkuje po jedna osoba iz zajednice LGBTQ.

Danas čitam svoje pismo samome sebi i suočavam se s transparentnim naglaskom na duševnom teretu proizašlom iz životne borbe, rata za život koji sam vodio i nastojao pitanja muke prenijeti na novu

razinu. Postalo mi je preteško pa sam odlučio ogoliti dušu i podijeliti sve to s ostalima pišući sam svoju knjigu iz samoizolacije. Odlučio sam svu bol koju sam stekao ovdje ostaviti tu, ne noseći sa sobom niti obični dronjak.

Znači li to da pisanje za vas ima i iscjeljujući trenutak?

- Naravno! Kao i sva ostala umjetnost. Iz perspektive umjetnika svijet se čini ljepši nego što jest. U tome je svrha umjetnosti.

U opisu predstave »Svinje« na službenim stranicama Zlatnog lava predstava je opisana i riječima »izaziva lepezu osjećaja kojom se gledatelj možda i ne želi suočiti«. Štite se vama bilo najteže suočiti u životu?

- S činjenicom da me netko može tako strašno kočiti, osporavati, samo zato jer sam drukčiji od njega.

Čovjek je kratkovidan

Vjernik ste, često napominjete kako sva svoja promišljanja i ufanja provodite uz Božju ruku. Smatrate li da nam je ponudeno stići do »cilja«, pune svijesti, čak i u ovom tjelesnom životu ili je to tek predokus neke nama sada nedostupne ukupnosti?

- Cilj je otvoren svakomu, kao i puna svijest koja miriše na

sveukupnost. No čovjek je kratkovidan, ili često djeluje kao da vidi samo na jedno oko pa se ukopava u strahu pitajući se što će sa svime što je naučio, sa znanjima kojih se dokopao, kad je svijet smislio nova u kojemu ta koja je stekao ne znače ništa. To me navodi da slabo gledamo pred sebe na putu kojim smo krenuli. Mnoga iskustva kao primjerice gravitacija, tek čekaju pravi trenutak kad ćemo ih primjenjivati.

Sve češće boravim u svijetu u kojem sam mlad. Vraćam se u trenutke, sekunde, stanice svoje mladosti. Prisjećam se u najsitnijim detaljima sreće i ponovo je živim. Sve rjeđe boravim u realnosti koja je iz dna u dan utonula u sve dublju maglu. Maglu u kojoj se više ne nazire nijedan brod. Ljudi bez brodovlja negdje plutaju, tumaraju, usamljeni traže spasi iz onog vremena koje zovemo sadašnjost. Strašan rat se vodi oko nas, svijet stremi jedinstvu različitosti i bori se s masama koje to ne prihvaćaju.

Kako biste protumačili ulogu tijela na tom putovanju prema istini, skladu, odnosno najboljoj verziji sebe? Odnosno čemu tjelesnost?

- Tijelom učimo mnoge stvari, kao primjerice već spomenutu gravitaciju koja nam treba za nove korake kako bismo lakše našli stazu u svoje druge oblike, do kraja spoznali svrhu puta i beskraja. Onaj koji želi skočiti u vis mora se spustiti u čučanj i odrinuti se od zemlje. Darovano nam je iskustvo tijela da bismo iskakanjem iz njega letjeli...

Čovjek je slobodan ili nije

Mislite li kako smo svi precizno zamišljeni, kolika su moguća odstupanja? Čemu ste skloniji - fatalizmu ili vjerovanju u kreiranje života prema slobodnoj volji?

- Vjerujem u slobodu! Sloboda je apsolutna! Čovjek je slobodan ili nije. Ne možemo biti umjereno mrtvi, umjereno voljeni ili umjereno slobodni. Uvijek ste jedno ili drugo. Kreiram život prema slobodnoj volji!

Dosiže li svatko istu točku

Zahvalan Rijeci

U riječkom teatru ste također režirali. Kakva vas sjećanja vežu za to životno razdoblje?

- Rijeka je za mene uvijek bila i ostala jedini pravi grad u zemlji. Otvorila mi se potpuno i ja sam joj dao sve što sam u tom trenutku mogao. Rijeka je dobro iskustvo svakome tko želi ustrajati na svom putu. U Rijeci sam se istom snagom družio s kurvama na ulici ili na grahu u restoranu na obali kao i s umjetnicima, rokerima i gradskim ocima. To je grad koji je popunio i zacijelio mnoge praznine i rane u meni. Ostajem zahvalan!

spoznaje ili svijet ipak počiva na Danteovim krugovima? Vidite li pravde u tome?!

- Vi još uvijek vjerujete u pravdu? U čemu je vidite? Čini li se vama priroda pravedna?

Što je za vas sklad, mir?

- Ono kad mi sjedeći pod golemom krošnjom hrasta grlica sleti u krilo.

Trenutačno pišete novi roman i povremeno objavljujete odlomke na Facebooku. Hoćete li nam otkriti o čemu se radi, kojom temom ste ovaj put zaokupljeni?

- Hvala vam na pitanju. Trenutačno radim na svom novom romanu i zaista sam uzbuđen zbog tog projekta. Kao što ste primijetili, imam praksu objavljivanja odlomaka na Facebooku za svoje najodanije čitatelje. To mi je postala dragocjena veza s publikom i omogućilo mi je da podijelim svoj rad s njima dok još nastaje. Međutim, primijetio sam da je ova metoda objavljivanja odlomaka privukla i pažnju drugih pisaca. Sada i oni koriste isti pristup kako bi interaktivno uključili svoje čitatelje u proces stvaranja.

Smatram da je to sjajan način za izgradnju zajednice oko knjiga i pisanja. Kao što možete pretpostaviti, želim zadržati određenu dozu tajanstvenosti oko sadržaja svog novog romana dok još uvijek traje proces pisanja. To je dio uzbuđenja i iznenađenja koje želim priuštiti svojim čitateljima kada napokon objavim cijeli roman. Stoga vam, nažalost, ne mogu otkriti o čemu se točno radi u ovom trenutku.

Za razliku od vaših dosadašnjih djela, odlomci nadolazećeg romana zvuče gotovo lirski, vrlo su nježni...

- Kažem vam da sam sve češće u djetinjstvu.

Ljubav kao svemirski Jeruzalem na Zemlji

Federicom Garciom Lorcom ste već dugo zaokupljeni, a nedavno ste ponovo posjetili i njegovu domovinu. Je li i to bilo u svrhu što bolje komunikacije s pjesnikom, možda i nastajanjem novog djela?

- Ove se jeseni ponovo spremam posjetiti Andaluziju. To je dio mog puta, hodati za njime i satima sjediti u izvanzemaljskim vrtovima sklopljenih ruku u zahvalnosti što imam mogućnost vrijeme provoditi s njime. Za to mi možda više nije potrebno odlaziti u andaluzijska Bijela sela jer on je sve češće tu, ali ja sam skitnica...

Što je za vas ljubav, naime u svom romanu »Stanzia Grande« opisali ste je kao priču koja uključuje suptilnosti andeoskog i demonskog?

- Za mene je ljubav samo predvorje nečega snažnijeg, ona je katedrala, svemirski Jeruzalem na Zemlji... Sanjarenje nije maštarija, upravo suprotno. Bog je sažetak posebne vrste ljubavi za koju se spremamo, radimo na sebi i drugima, učimo, kao što ćemo je primati prema služagama... Svi kao jedan, cjeloviti, univerzalni, i nitko neće ostati uskraćen.

Znači li to da prezirete umjerenost?

- Ne razumijem ovo pitanje!
 Edita BURBURAN

Uz dobro se kazalište može naravno naučiti puno toga o životu, može se senzibilizirati čovjeka do samoga sebe i do svakoga koji mu dolazi u susret u njegovom životu, može motivirati na dobra života i međusobnu sreću u dijeljenju stečenih osjećaja i znanja. Mlade ljude nadahnjuje nešto autentično, a moje je kazalište uvijek nastojalo biti autentično i time je stvaralo nepremostive razlike i jaz s uspavanim formalnim akademskim dekadentnim i dosadnim kazalištem